

Προετοιμάζοντας δάσκαλους και δασκάλες στην κατοχή και τον εμφύλιο

Σόνια Γελαδάκη

δ.Φ., Ιστορικός

τ. Διευθύντρια Βαρβακείου Προτύπου Γυμνασίου και Προτύπου Γυμνασίου

Αναβρύτων

sofiagel@otenet.gr

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Λόγω του ενδιαφέροντος για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, η ανάγκη κατάρτισης των εκπαιδευτικών της αποτέλεσε ένα καίριο ζήτημα για το νεοελληνικό κράτος από την αρχή της δημιουργίας του. Από τις εξαγγελίες στη Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους (1829) και τη χρήση του καποδιστριακού «Προτύπου σχολείου» ως επιμορφωτικού κέντρου (1830) έως την ίδρυση του κρατικού Διδασκαλείου αρρένων στην Αθήνα επί Όθωνος και την ενίσχυσή του με τα αντίστοιχα περιφερειακά Διδασκαλεία όλα αυτό δηλώνουν. Επειδή δε, τα παραπάνω ιδρύματα ήταν επικεντρωμένα στο ανδρικό φύλο, την προετοιμασία των διδασκαλισσών όλον τον 19ο αιώνα έφερναν σε πέρας τα Αρσάκεια Διδασκαλεία της ιδιωτικής Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Τον 20ό αιώνα η προετοιμασία των δασκάλων σε πανελλαδικό επίπεδο πέρασε στα χέρια του αθηναϊκού «Μαρασλείου» και των διδασκαλισσών παρέμεινε και πάλι στη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία με τα κατά τόπους παραρτήματά της, προτού να δημιουργηθούν, το 1933, οι μεικτές Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Αργότερα, η εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο, η Κατοχή και ο Εμφύλιος ανέστειλαν τις όποιες παιδευτικές δραστηριότητες. Συγχρόνως, όμως, ξεκίνησαν να αναπτύσσονται σχέδια για την οργάνωση της εκπαίδευσης στα μεταπολεμικά χρόνια, τα οποία, κατά κανόνα, εκπορεύονταν από την Αριστερά. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και τα σχετικά με την προετοιμασία δασκάλων και διδασκαλισσών που περιλαμβάνονται στο «Σχέδιο μιας λαϊκής εκπαίδευσης».

Λέξεις-κλειδιά: Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών, Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Διδασκαλεία, Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, Κατοχή, Εμφύλιος Πόλεμος, Λαϊκή Εκπαίδευση.

► Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Το 1824, λίγα χρόνια μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, μια επιτροπή βουλευτών συνέταξε ένα σχέδιο για την κοινή παιδεία του έθνους, το οποίο προέβλεπε τη δημιουργία τριών ειδών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, (πρωτοβάθμιων) αλληλοδιδασκτικών¹ (δευτεροβάθμιων) Λυκείων και Πανεπιστημίου, καθώς και την

¹ Τα αλληλοδιδασκτικά έμοιαζαν κάπως με τα σύγχρονα μονοτάξια Δημοτικά σχολεία και μπορούσαν να καλύψουν μεγάλο αριθμό μαθητών με ανομοιογενές γνωστικό επίπεδο. Σε αυτά, ένας δάσκαλος με την αρωγή κάποιων μαθητών, των λεγόμενων «πρωτοσχόλων», εφάρμοζε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο,

ίδρυση ενός Διδασκαλείου για την εκπαίδευση των (αλληλο)διδασκάλων στο Άργος. Όσοι/ες θα φοιτούσαν σε αυτό, μετά το πέρας των σπουδών τους θα επέστρεφαν στις επαρχίες τους και θα τοποθετούνταν στα πρωτοβάθμια σχολεία της περιοχής τους (Χασαπογιάννης, 2022: 95).

Μια πιο οργανωμένη προσπάθεια για την εκπαίδευση των δασκάλων αναπτύχθηκε κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Ιωάννη Καποδίστρια (1828-1831), τότε που η Δ΄ Εθνοσυνέλευση του Άργους (1829) ενέκρινε ψήφισμα, σύμφωνα με το οποίο ο κρατικός μηχανισμός όφειλε «να ενθαρρύνει την πρόοδο της Αλληλοδιδασκτικής» στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Δασκαλάκης, 1968: 53-54), ενώ με απόφαση του ίδιου του Κυβερνήτη ιδρύθηκε στην Αίγινα το 1830 ένα είδος Διδασκαλείου (:το λεγόμενο «Πρότυπο σχολείο») για την ταχύρρυθμη κατάρτιση δασκάλων και την εξάσκησή τους στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο (Χασαπογιάννης, 2022: 95).

Όταν τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε η Αντιβασιλεία, εκδόθηκε ο «Κανονισμός περί δημοτικών σχολείων» (1834) (Δημαράς, 1990: λ΄-λα΄), ένας από τους πρώτους νόμους της οθωνικής περιόδου, ο οποίος όριζε ότι οι υποψήφιοι δημοδιδάσκαλοι θα έπρεπε να φοιτήσουν στο κρατικό τριτάξιο Διδασκαλείο αρρένων της Αθήνας. Το 1864 αυτό το Διδασκαλείο αρρένων έπαυσε να λειτουργεί για δεκατέσσερα χρόνια και, αφού επαναλειτούργησε μετά από διαφόρων ειδών προτροπές (γονέων, δασκάλων, επιστημόνων και πολιτικών) το 1878, οργανώθηκε πάνω σε νέες βάσεις: η διάρκεια της φοίτησης αυξήθηκε κατά ένα έτος, η διδακτέα ύλη αναβαθμίστηκε και οι εξετάσεις εισαγωγής έγιναν πιο απαιτητικές. Στα ίδια πρότυπα οργανώθηκαν στη συνέχεια και άλλα Διδασκαλεία στην περιφέρεια, ένα στην Τρίπολη (: μετά το 1880), στην Κέρκυρα (: μετά το 1881) και στην Λάρισα (μετά το 1882) (Αντωνίου, 1987, Α 23-28). Για τις δασκάλες αντιθέτως, δεν υπήρξε ανάλογη κρατική μέριμνα, αλλά -ανεπιστήμως από το 1837 και επισήμως μετά το 1864- την προετοιμασία τους είχε αναλάβει ένας ιδιωτικός φορέας. Πρόκειται για τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία της οποίας Διδασκαλεία θηλέων λειτουργούσαν στην Αθήνα, την Πάτρα και την Κέρκυρα με δίχρονες σπουδές το 1837-39, τρίχρονες το 1840, τετράχρονες το 1842 και πεντάχρονες από το 1851 έως το 1882 (Αντωνίου, 1987: Α 33-35). Σε αυτά τα Διδασκαλεία των αρρένων (: κρατικό) και των θηλέων (: Αρσάκεια Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας), λοιπόν, ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους οι μετέπειτα διδάσκοντες/ διδάσκουσες στα κεντρικά και περιφερειακά Δημοτικά σχολεία κατά τον 19ο αιώνα, όπως γίνεται γνωστό με διάφορες ευκαιρίες².

Με την είσοδο στον 20ό αιώνα καταργήθηκαν τα επαρχιακά Διδασκαλεία αρρένων και διατηρήθηκε μόνο το αθηναϊκό, το οποίο απόκτησε την επωνυμία «Μαράσλειο», και, αφού έγινε τετραετές, επωμίσθηκε το βάρος της εκπαίδευσης των δημοδιδασκάλων (Αντωνίου, 1987: Α 28). Σε οριακές ιστορικές στιγμές (π.χ. μετά τους

ενώ η όλη διδακτική διαδικασία ήταν αυστηρά οριοθετημένη και ρυθμιζόταν με προστάγματα (Κανάκης, 1995: 43-44).

² Για παράδειγμα, γνωρίζουμε ότι απόφοιτοι του κρατικού Διδασκαλείου ήταν οι πρώτοι δάσκαλοι των Δημοτικών σχολείων αρρένων της Λιβαδειάς και της Θήβας (Φίλος, 1984: 17), ότι απόφοιτη του 1840 από το Αρσάκειο ήταν η πρώτη δασκάλα του Δημοτικού σχολείου θηλέων της Λιβαδειάς όπως και η διάδοχός της είκοσι χρόνια αργότερα (Γελαδάκη, 2000: Γ/β' 684), ενώ ο σύζυγος της τελευταίας και δάσκαλος του Δημοτικού αρρένων της ίδιας πόλης είχε αποφοιτήσει από το κρατικό Διδασκαλείο αρρένων (Wyse, 1871: 105).

Βαλκανικούς πολέμους και την προσάρτηση των Νέων Χωρών ή τη Μικρασιατική καταστροφή), όμως, δημιουργήθηκαν επιπλέον -τριτάξια, κατά κανόνα-, κρατικά Διδασκαλεία στην παλαιά Ελλάδα (: Ήπειρος) και πεντατάξια ή εξατάξια στις Νέες Χώρες (: Μακεδονία, Κρήτη, νησιά Αιγαίου) (Χασαπογιάννης, 2022: 96).

Το 1929, όλα τα πολυτάξια Διδασκαλεία της περιφέρειας μεταρρυθμίστηκαν σε πεντατάξια, έως ότου, στις αρχές της δεκαετίας του 1930 με πρόσχημα τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου των δασκάλων στα πρότυπα των ξένων χωρών και την περικοπή των δαπανών, όλα «τα δημόσια ή ανεγνωρισμένα εκατέρων των φύλων» Διδασκαλεία ανά την Ελλάδα έπαυσαν να λειτουργούν και στη θέση τους ιδρύθηκαν οι διτάξιες κρατικές Παιδαγωγικές Ακαδημίες (Αντωνίου, 1987: 33). Το 1933, μάλιστα, η Βουλή ψήφισε και το πρώτο Πρόγραμμα Σπουδών τους (Αντωνίου, 2002, 139-141), σύμφωνα με το οποίο τα διδασκόμενα εκεί μαθήματα χωρίζονταν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (Παιδαγωγική, Ψυχολογία και Φιλοσοφία) με ιδιαίτερο βάρος στον τομέα της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής, ενώ συμπληρωματικά προβλέπονταν και παραδόσεις σχετικές με τη Σχολική Νομοθεσία, την Πολιτική Οικονομία και Κοινωνιολογία, την Υγιεινή και τη Σωματολογία, την Ιστορία των Θρησκειών, την Αρχαία και Νεοελληνική Λογοτεχνία, τη Μουσική, τα Τεχνικά και τη «νεοτέρα» (;) Ξένη Γλώσσα (Χασαπογιάννης, 2022: 98). Οι Ακαδημίες αυτές ήταν μεικτές και έδρευαν σε διαφορετικά αστικά κέντρα της χώρας (: Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Αλεξανδρούπολη, Ηράκλειο, Λαμία, Τρίπολη, Ιωάννινα και, αργότερα, Ηράκλειο και Φλώρινα) (Αντωνίου, 2002: 136-137). Επειδή, όμως, «ο αριθμός των εγγεγραμμένων εις εκάστην τάξιν επ' ουδενί λόγω δύναται να υπερβή τους 40, εξ ων 15 δύναται να είναι θήλεις» (Αντωνίου, 2002: 231), η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία συνέχισε να δέχεται σπουδάστριες στα Αρσάκεια Αθήνας, Πάτρας Κέρκυρας και Λάρισας (Χαρίτος, 1997: 191-195).

Μεσούσης της μεταξικής δικτατορίας (1936-1940), τέλος, στον ευρύτερο κλάδο των Παιδαγωγικών μαθημάτων των Ακαδημιών προστέθηκαν οι Διδακτικές Ασκήσεις Στρατιωτικής Εκπαιδεύσεως και το μάθημα «Οργάνωση Ομάδων Εθνικής Νεολαίας» που το καθένα τους ξεχωριστά και τα δύο μαζί αποσκοπούσαν στην ανάπτυξη «εθνικού φρονήματος» και την εκμάθηση της πειθαρχίας των πολλών προς τον έναν (: τον επιλεγόμενο «ηγέτη»), δηλαδή στην ανάπτυξη των δύο ιδιαίτερα σημαντικών ιδεολογικών αξόνων της 4ης Αυγούστου (Αντωνίου, 2002: 142-143).

► ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ «ΣΧΕΔΙΟ ΜΙΑΣ ΛΑΪΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ»

Η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των αγροτικών περιοχών και η απαγόρευση της συμφοίτησης αρρένων και θηλέων συνετέλεσαν αρχικά στη μείωση του σπουδαστικού δυναμικού των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, ενώ η εμπλοκή της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και η τριπλή Κατοχή (: ιταλική, γερμανική, βουλγαρική) που ακολούθησε, δυσκόλεψαν ακόμη περισσότερο τα πράγματα. Τα ακαδημαϊκά έτη 1940-41 και 1941-42, λόγου χάρη, οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες (Χαρίτος, 1997: 195), όπως άλλωστε και τα σχολεία των υπόλοιπων βαθμίδων (Δημαράς, 1998: Β, ν-να), λειτούργησαν από υποτυπωδώς έως καθόλου με αποτέλεσμα να παρουσιασθούν μεγάλες ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ειδικά στην περιφέρεια³. Ελλείψεις, οι όποιες επιτάθηκαν και λόγω των θανάτων και των τραυματισμών των δασκάλων στο μέτωπο αλλά και

³ Εξαιρούνταν, βέβαια, οι περιοχές όπου την εκπαιδευτική διαδικασία την ασκούσαν και την έλεγχαν οι ιταλικές και οι βουλγαρικές δυνάμεις κατοχής, όπως π.χ. συνέβαινε στα Επτάνησα, τη Μακεδονία και τη Θράκη (Δημητρίου, 2019: 24).

των δυσκολιών κάλυψης των επισιτιστικών αναγκών στα μετόπισθεν (Φίλος, 1984: 102).

Βέβαια, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, και σε άλλες εποχές οι πολιτικό-κοινωνικές συνθήκες είχαν δημιουργήσει ανάλογα προβλήματα, τα οποία χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν από τον κρατικό μηχανισμό⁴. Μέσα στην Κατοχή, όμως, οι κυβερνήσεις του στρατηγού Γεώργιου Τσολάκογλου, του καθηγητή της Ιατρικής Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου και του Ιωάννη Ράλλη, οι οποίες είχαν την αποδοχή των κατακτητών, δεν ήθελαν και η εξόριστη κυβέρνηση της Μ. Ανατολής δεν μπορούσε να δραστηριοποιηθεί για την επίλυση του προβλήματος.

Ωστόσο, καθώς είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται κάποιοι πρώτοι σχεδιασμοί και να εκπονούνται σχέδια για την οργάνωση της εκπαίδευσης στη μεταπολεμική Ελλάδα με τα ριζοσπαστικότερα να προέρχονται από τον χώρο της Αριστεράς (Δημαράς, 1998: Β' νβ'), η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Π.Ε.Ε.Α.)⁵ δημιούργησε το «Σχέδιο μιας λαϊκής εκπαίδευσης», μια ολοκληρωμένη πρόταση για την παιδεία στη βάση ενός αποκεντρωμένου, αυτοδιοικητικού εκπαιδευτικού μοντέλου, το οποίο δημοσιεύτηκε τελικά από την Επιτροπή Παιδείας της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (Ε.Δ.Α.) πολύ αργότερα (Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση, 1966: 32-75). Το σχέδιο αυτό, όπου περιγράφεται η επιθυμητή εκπαιδευτική πολιτική μεταπολεμικά με όλες τις λειτουργίες της σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το είχαν συντάξει και επεξεργαστεί δυο επιτροπές: μια του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (Ε.Α.Μ.)⁶ και μια της Εθνικής Πολιτικής Οργάνωσης Νέων (Ε.Π.Ο.Ν.)⁷, με την εποπτεία του Δημήτρη Γληνού⁸ Υποβλήθηκε δε, στη Γραμματεία (: υπουργείο) Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α. τον Μάρτιο του 1944 κατά τη διάρκεια των εργασιών του Εθνικού Συμβουλίου στις Κορυτσάδες. Σε αυτήν τη βάση, ανατέθηκε σε μια επιτροπή με μέλη τον πανεπιστημιακό καθηγητή Πέτρο Κόκκαλη (: Γραμματέα/υπουργό Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α.), τους παιδαγωγούς Κώστα Σωτηρίου, Μιχάλη Παπαμαύρο και Ρόζα Ιμβριώτη, καθώς και 5-6 δασκάλους να διαπιστώσουν το μέγεθος των ελλείψεων στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και να προτείνουν λύσεις για την εξάλειψή τους

⁴ Ας θυμηθούμε π.χ. τα τρία επιπλέον μονοτάξια Διδασκαλεία του 1913 στο κέντρο και την περιφέρεια μετά την προσάρτηση των νέων εδαφών και τα άλλα ένδεκα επαρχιακά, επίσης μονοτάξια, μετά την άφιξη του προσφυγικού πληθυσμού (1922-1923) (Χαρίτος, 1997: 187-189).

⁵ Η Π.Ε.Ε.Α. (η επονομαζόμενη «Κυβέρνηση του Βουνού») ιδρύθηκε με σκοπό να καλυφθεί το διοικητικό κενό των ορεινών περιοχών που είχαν κατορθώσει να «αυτονομηθούν» από την κατοχική εξουσία και επιτέλεσε αξιοσημείωτο νομοθετικό και διοικητικό έργο, καθώς προσπάθησε να αντιμετωπίσει διάφορα κοινωνικά προβλήματα που για χρόνια είχαν παραμείνει άλυτα (Δημητρίου, 2019: 27-30).

⁶ Το Ε.Α.Μ. ιδρύθηκε από μέλη του κομμουνιστικού κόμματος τον Σεπτέμβριο του 1941 και αποτέλεσε τη μεγαλύτερη αντιστασιακή οργάνωση της Κατοχής. Ανακτήθηκε από <https://el.wikipedia.org/wiki/>

⁷ Η Ε.Π.Ο.Ν. ιδρύθηκε στις 23 Φεβρουαρίου 1943, ήταν στενά συνδεδεμένη με το ΕΑΜ, δραστηριοποιήθηκε υπέρ της μόρφωσης και των δικαιωμάτων των νέων και είχε 600.000 μέλη και ένοπλα τμήματα στον Ε.Λ.Α.Σ. Ανακτήθηκε από <https://greekarchivesinventory.gak.gr/index.php/1943-1959>

⁸ Ο Δημήτρης Γλυνός ήταν Έλληνας εκπαιδευτικός, συγγραφέας και πολιτικός. Υπήρξε από τους πρωτεργάτες της λεγόμενης «γλωσσоекπαιδευτικής μεταρρύθμισης». Χρημάτισε βουλευτής του Ελληνικού Κοινοβουλίου το 1936 εκλεγμένος με το Παλλαϊκό Μέτωπο, συνεργαζόμενος με το ΚΚΕ μέχρι το καθεστώς της «4ης Αυγούστου» να τον εξορίσει στην Ανάφη. Ανακτήθηκε από https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82_%CE%93%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82

(Σακελλαρίου, 1984: 39). Σχεδόν συγχρόνως, στάλθηκε στις Επιθεωρήσεις (: σήμερα Διευθύνσεις) Εκπαίδευσης εγκύκλιος, με την οποία ζητούνταν πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των (μονοτάξιων, διτάξιων, και πολυτάξιων) Δημοτικών σχολείων, των νηπιαγωγείων και των Παιδικών Σταθμών που λειτουργούσαν στην περιφέρεια και όσων από αυτά ήταν καταστραμμένα, των τόπων που δεν είχαν σχολεία και των σχολείων που δεν είχαν δασκάλους, όπως και των μαθητών/τριών που έπρεπε να φοιτούν ή των συσσιτίων που έπρεπε να λειτουργούν, μαζί με προτάσεις για την κοινωνικοποίηση των παιδιών στα Δημοτικά σχολεία (Σακελλαρίου, 1984: 40-41).

Καθώς στις απαντήσεις η κατάσταση διαγραφόταν με τα μελανότερα χρώματα, στο Παιδαγωγικό Συνέδριο με θέμα τον ρόλο των δασκάλων στην εκπαιδευτική ανασυγκρότηση της «Ελεύθερης Ελλάδας», δηλαδή των ορεινών και ημιορεινών περιοχών όπου από το 1943 δεν υπήρχε παρουσία κατοχικών αρχών αλλά τελούσαν υπό τον πλήρη έλεγχο των ανταρτών του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (Ε.Α.Μ.). Στο συνέδριο αυτό, που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1944 στο χωριό Λάσπη (: σήμερα Άγιος Νικόλαος) της Ευρυτανίας, επικράτησε η άποψη ότι το μεγάλο πρόβλημα του αναλφαριθμητισμού των παιδιών καθιστούσε άμεση την ανάγκη επαναλειτουργίας των πρωτοβάθμιων σχολείων μετά από επισκευή των κατεστραμμένων κτηρίων τους ή επίταξη άλλων αχρησιμοποίητων με προσφορά εθελοντικής εργασίας από τους ίδιους τους δασκάλους τους (Δημητρίου, 2019: 55-56). Μέσα στους επόμενους μήνες, λοιπόν, η Γραμματεία της Π.Ε.Ε.Α. απέσπασε σε σχολεία που ως τότε ήταν κλειστά εκπαιδευτικούς-αντάρτες του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (Ε.Λ.Α.Σ.) (: του στρατιωτικού σκέλους του Ε.Α.Μ.), ενώ προχώρησε και στη συγκρότηση δύο Παιδαγωγικών Ακαδημιών, μιας στη Στερεά Ελλάδα (Καρπενήσι) και μιας στη Θεσσαλία (Τύρνα), προκειμένου να προετοιμαστεί επιπλέον διδακτικό προσωπικό για τα πρωτοβάθμια σχολεία της «Ελεύθερης Ελλάδας». Οι αυτοσχέδιες αυτές Ακαδημίες ονομάστηκαν Παιδαγωγικά Φροντιστήρια (Μπουζάκης, 1986: 92).

Εικόνα 1. Ο Κ. Σωτηρίου (αριστερά) είχε αποφοιτήσει από τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, είχε μετεκπαιδευτεί στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης και είχε συμπληρώσει τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης και το Ινστιτούτο «Ζαν Ζακ Ρουσώ» της Γενεύης (Σακελλαρίου, 1984: 63), η Ρ. Ιμβριώτη (στο μέσον) ήταν φιλόλογος μετεκπαιδευμένη στη Γαλλία και τη Γερμανία και η πρώτη γυναίκα Γυμνασιάρχης στην Ελλάδα. Επίσης, ήταν η ιδρύτρια του Πρότυπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, ενός σχολείου για ΑΜΕΑ σύμφωνα με τη σύγχρονη ορολογία, στην Κιαισαριανή (Σακελλαρίου, 1984: 60)

και

ο Μ. Παπαμαύρος (δεξιά) είχε σπουδάσει φιλοσοφία και παιδαγωγικά στη Γερμανία και είχε εργαστεί ως επόπτης Παιδείας στην Ανατολική Θράκη, ως υποδιευθυντής στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και ως διευθυντής στο Διδασκαλείο Λαμίας (Σακελλαρίου, 1984: 64).

Πηγή φωτογραφιών: *Wikimedia common*

► Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΩΝ

Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο «Σχέδιο μιας λαϊκής Παιδείας», μετά την ολοκλήρωση της ταχύρρυθμης φοίτησής τους οι 40-50 σπουδαστές και σπουδάστριες του κάθε Παιδαγωγικού Φροντιστηρίου (άρθρο 5) θα λάμβαναν ένα αποδεικτικό παρόμοιο με το παρακάτω, το οποίο προέρχεται από το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο του Καρπενησίου (Σακελλαρίου, 1984: 83).

Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Στερεάς

Αποδεικτικό

Αριθ.

Πιστοποιούμε ότι συν/ αριθ. μητρώου, έτος γεννήσεως, γράφτηκε στο Φροντιστήριο με αύξοντα αριθμό Μαθητολογίου, άκουσε τα μαθήματα που διδάχτηκαν σ' αυτό και κρίθηκε ικαν να διοριστεί ως προσωριν... δάσκαλ ...

Εκδίδουμε τούτο το πιστοποιητικό, για να το χρησιμεύσει όπου τ.... χρειαστεί.

(Τ.Σ.)⁹

Τροβάτο, 10 Σεπτέμβρη 1944

Ο Διευθυντής

Κ. Σωτηρίου

Μιχ. Παπαμαύρος

Συγχρόνως, με την κατάρτιση που θα είχαν στο μεταξύ αποκτήσει, θα μπορούσαν να διοριστούν με «προσωρινή τοποθέτηση» σε «σχολεία 1ου βαθμού (Δημοτικά)» (άρθρο 2) της Ελεύθερης Ελλάδας. Προκειμένου να μονιμοποιηθούν, όμως, θα έπρεπε να μετεκπαιδευτούν σε κάποια από τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, ώστε να εξομοιωθούν με τους αποφοίτους τους. Για τη διαδικασία της μετεκπαίδευσης προβλεπόταν η έκδοση ειδικής πράξης (άρθρο 6) λεία (Μπαμπούνης, 2015: 69).

Έως ότου λάβουν, όμως, εκείνο το αποδεικτικό οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων, που φιλοξενούνταν από οικογένειες της περιοχής που έδρευαν τα Φροντιστήρια και ο Ε.Λ.Α.Σ. φρόντιζε για την υγειονομική περίθαλψη και τη διατροφή τους, (δηλαδή ήταν όλοι «υπότροφοι του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.»), όπως χαριτολογώντας γράφει ο Χ. Σακελλαρίου (1984: 71), δεν τούς έλειψαν οι τалаιπωρίες. Το Φροντιστήριο του Καρπενησίου, για παράδειγμα, είχε προγραμματιστεί να ξεκινήσει τη λειτουργία του τις πρώτες μέρες του Ιουλίου και να συνεχίσει έως τον Σεπτέμβριο του 1944 (Μπαμπούνης, 2015: 69). Και όντως, οι παραδόσεις Γενικής και Ειδικής Διδακτικής (: της δεύτερης από τον δάσκαλο Γιώργο Μυρσιώτη, πτυχιούχο της Ανώτατης Σχολής Πολιτικών Επιστημών, συνδικαλιστή και

⁹ Στον κύκλο της σφραγίδας υπήρχε η ένδειξη ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ με κεφαλαία γράμματα και στο εσωτερικό ο αναγεννώμενος φοίνικας, τα αρχικά της Π.Ε.Ε.Α. και η χρονολογία (Σακελλαρίου, 1984: 83).

γνωστό ποιητή), ΝΕ Λογοτεχνίας και Αισθητικής, Ελληνικής Ιστορίας, Φυσικών Επιστημών (: από τον καθηγητή Μήτσο Βαϊτσο), Βυζαντινής Τέχνης (: από τον συνδικαλιστή δάσκαλο Κώστα Παπανικολάου) και Γεωλογίας (: από τον καθηγητή Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ. Γεωργαλά), Οικιακής Οικονομίας και Οργάνωσης της εξωσχολικής ζωής (: από την Τερψιχόρη Γουβέλα), καθώς και οι πρακτικές ασκήσεις (: δειγματικές διδασκαλίες) με την εποπτεία του Γιώργου Μυρσιώτη στο Δημοτικό σχολείο του Καρπενησίου (Δημητρίου, 2019: 66-67) ξεκίνησαν μετά από μια απλή τελετή που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1944 και την οποία ένας απόφοιτος του Φροντιστηρίου την περιγράφει ως εξής: «Ήταν μια θερμή Κυριακή, στις αρχές του Ιούλη. Απόγευμα. Κόσμος πολύς από το Καρπενήσι και τα γύρω χωριά, αντάρτες με τις γραφικές γενειάδες και τα φυσεκλίκια τους, Επονίτες και Αετόπουλα (: ομάδα της Ε.Π.Ο.Ν. από παιδιά 8 έως 15 χρονών, τα οποία είχαν τη δική τους συμβολή στην αντίσταση) και, φυσικά, εμείς, οι σε λίγο σπουδαστές, είχαμε μαζευτεί όλοι στα δυτικά κράσπεδα του Καρπενησίου, στο εξοχικά κέντρο *Νεράιδα* που η Ε.Π.Ο.Ν. είχε μετατρέψει τότε σε Παιδική Χαρά. Μιλούσε ο παιδαγωγός Μιχάλης Παπαμαύρος, ο οποίος εξηγούσε τον σκοπό της ίδρυσης των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων, ενώ τα μάτια του άστραπταν και τα φλογερά λόγια του αντηχούσαν ολόγυρα και συγκλόνιζαν τις καρδιές. Μάλιστα, κάποια στιγμή γύρισε κατά μας, τους υποψήφιους σπουδαστές, και απλώνοντας τα χέρια του, τον ακούσαμε να μάς κράζει: “Ελάτε να πλάσουμε έναν λαό”!» (Σακελλαρίου, 1984: 70).

Τον επόμενο μήνα, όμως, το Καρπενήσι καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς από τους Ναζί, στο πλαίσιο της εκκαθαριστικής επιχείρησης «Έχιδνα». Οι γερμανικές δυνάμεις έκαψαν σπίτια, καταστήματα και δημόσια κτήρια με σκοπό να καταστείλουν την αντίσταση των ανταρτών της περιοχής και το Φροντιστήριο χρειάστηκε να μετακινηθεί μαζί με τους κατοίκους στα ενδότερα της Ευρυτανίας για ασφάλεια. Εκείνη η μετακίνηση ανθρώπων, αντικειμένων, ζώων και τροφίμων έγινε με ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες, τόσο αντίξοες που, σύμφωνα με τον Μ. Παπαμαύρο, έδιναν μια εικόνα ανάλογη με εκείνη της Μικρασιατικής καταστροφής, «όταν ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός του εσωτερικού της Ανατολικής Θράκης προσπαθούσε να προφτάσει να καταφύγει στη Δυτική Θράκη» (Σακελλαρίου, 1984: 74). Όταν, μετά από πολλές περιπέτειες, οι σπουδαστές και οι καθηγητές του Φροντιστηρίου έφτασαν στο χωριό Τροβάτο (: ένα κτηνοτροφικό χωριό στο βορειότερο άκρο της Ευρυτανίας και του Δήμου Αγράφων), τα μαθήματα ξεκίνησαν και πάλι πότε στο σχολείο και πότε στην εκκλησία, χωρίς βιβλία και βοηθήματα παρά μόνο με τις σημειώσεις των καθηγητών/τριών και τις πολλές συζητήσεις μεταξύ αυτών και των σπουδαστών/τριών. Στις 10 Σεπτεμβρίου, λοιπόν, μετά από μια τελετή που έγινε στο προαύλιο της εκκλησίας, οι 80 περίπου απόφοιτοι του Φροντιστηρίου, αφού έδωσαν όρκο για ορθή εκτέλεση των καθηκόντων τους, πίστη στον αγώνα για την απελευθέρωση της χώρας από τον ζυγό των κατακτητών και υπεράσπιση των λαϊκών ελευθεριών, έλαβαν τα διοριστήριά τους για κάποιο Δημοτικό σχολείο της Ελεύθερης Ελλάδας. Στην τελετή παρόντες ήταν ο σύλλογος διδασκόντων και οι δύο παιδαγωγοί διευθυντές (Σωτηρίου και Παπαμαύρος) του Φροντιστηρίου, καθώς και «3-4 φιλόλογοι, καθηγητές και δάσκαλοι» (Σακελλαρίου, 1984: 82-85).

Το δεύτερο Παιδαγωγικό Φροντιστήριο που ίδρυσε η Π.Ε.Ε.Α., πάλι, ήταν στην Τύρνα (: τη σημερινή Ελάτη του Νομού Τρικάλων), ένα χωριό που τον Νοέμβριο του 1943 το είχαν κάψει οι Γερμανοί (Μπαμπούνης, 2015: 74). Την ευθύνη του Φροντιστηρίου είχε αναλάβει στις 15 Ιουλίου του 1944 η Ρόζα Ιμβρώτη, η οποία έχει γράψει για την εμπειρία της αυτή: «Τον Ιούλη του 1944 μού ανατέθηκε η διεύθυνση

του Φροντιστηρίου της Τύρνας. Σ' αυτό το μικρό χωριό με τους 671 κατοίκους, σε ύψος 1.2000 μ., μέσα στην αγκαλιά του Κόζιακα, έπρεπε να στήσω ένα Παιδαγωγικό Φροντιστήριο. Ούτε διδακτήριο, ούτε προσωπικό, ούτε διδακτικό υλικό, ούτε βιβλιοθήκη, ούτε καταλύματα, ούτε, ούτε... Πώς θα τα βγάλω πέρα;». Κι όμως: «Με δέχτηκαν καμιά τριανταριά σπουδαστές, αγόρια και κορίτσια, και αποφασίσαμε να συγκεντρωθούμε το απόγευμα κατά τις πέντε. Μαζευτήκαμε όλοι [...] και μείναμε 1-2 ώρες συζητώντας. Όταν φύγαμε, είχαμε την εντύπωση, ότι όλα θα πάνε καλά» (Σακελλαρίου, 1984: 56). Και όντως, όλα πήγαν καλά με τις παραδόσεις Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής από τη Ρόζα Ιμβριώτη, Ψυχολογίας από τη διπλωματούχο του Πανεπιστημίου της Σορβόνης, Έλλη Δάνου, Ελληνικής Ιστορίας από τον ιστορικό-αρχαιολόγο, Νίκο Παπαχατζή, όπως και των υπολοίπων γνωστικών αντικειμένων από τον ζωγράφο Κώστα Θετταλό, τους εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Ν. Μούσιο, Οδυσσέα Ράπτη, Νίτσα Αδαμίδου, Γιώργο Πέτσο και Ηλία Γραμμένο, τον φιλόλογο Απόστολο Ζουμπά και τον αναπληρωτή Επιθεωρητή Στέργιο Ζυγουράκη (Δημητρίου, 2019: 68) που τις παρακολούθησαν 50 περίπου σπουδαστές/ στριες αρχικά (Σακελλαρίου, 1984: 61-62) και τελικά 107 (Μπαμπούνης, 2015: 75).

Τα παραπάνω δύο Παιδαγωγικά Φροντιστήρια, ωστόσο, δεν ήταν τα μοναδικά που λειτούργησαν εκείνο το διάστημα στην Ελλάδα. Ανάλογα ιδρύματα λειτούργησαν -είτε με προτροπή της Π.Ε.Ε.Α. είτε με πρωτοβουλία των κατά τόπους αντιστασιακών οργανώσεων- στα Γρεβενά, την Πιερία, την Αρκαδία, τη Βοιωτία (Μπουζάκης, 1986: 93), διαγράφοντας το καθένα τη δική του πορεία.

Στην περιοχή των Γρεβενών, λόγου χάριν, όταν το 1943 η πόλη απελευθερώθηκε, τα Δημοτικά σχολεία είτε λειτουργούσαν πλημμελώς είτε δε λειτουργούσαν καθόλου. Δημιουργήθηκε, λοιπόν, μια 9μελής επιτροπή με ένα 3μελές γραφείο (: το λεγόμενο «Διοικητικό Γραφείο Δημοτικής Εκπαίδευσης») που ζήτησε από τη «Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης» της Π.Ε.Ε.Α. να εγκρίνει τη λειτουργία ενός Παιδαγωγικού Φροντιστηρίου, του οποίου τη διεύθυνση θα αναλάμβανε ειδικός παιδαγωγός, σταλμένος στην πόλη για αυτόν τον σκοπό. Ωστόσο, η Π.Ε.Ε.Α. δεν είχε τη δυνατότητα να στείλει παιδαγωγό, καθώς όλοι ήταν απασχολημένοι στα Φροντιστήρια Καρπενησίου και Τύρνας. Οπότε, εξ ανάγκης η διεύθυνση ανατέθηκε σε έναν μετεκπαιδευόμενο δάσκαλο, τον Κώστα Καραπατάκη (Δημητρίου, 2019: 69). Στη συνέχεια, κλήθηκαν να επανδρώσουν το Φροντιστήριο επιστήμονες της περιοχής κι έτσι οι 30 σπουδαστές και σπουδάστριες του παρακολούθησαν παραδόσεις Γενικής Παιδαγωγικής, Γενικής και Ειδικής Διδακτικής (: από τον Κ. Καραπατάκη), Ψυχολογίας του παιδιού (: από τον δάσκαλο Μ. Χατζή), ΝΕ Λογοτεχνίας (: από τον φιλόλογο Β. Ζωγράφο), Ελληνικής Ιστορίας, Λαογραφίας (: από τον Μ. Παπαϊωάννου), Φυσικής Αγωγής και Ωδικής (: από τον Γ. Ραφαηλίδη), ενώ κατά καιρούς έδωσαν διαλέξεις ο κτηνίατρος Κ. Τσιγάρας και ο γεωπόνος Β. Λαμπράκης (Δημητρίου, 2019: 69-70). Ιδιαίτερο στοιχείο του Φροντιστηρίου Γρεβενών ήταν ότι για τις ανάγκες άσκησης των τριάντα σπουδαστών και σπουδαστριών του συστάθηκε μονοθέσιο εξατάξιο Δημοτικό σχολείο δυναμικότητας 40 μαθητών/τριών που προσαρτήθηκε σε αυτό, ενώ παράλληλα λειτούργησε και Παιδικός Σταθμός περίθαλψης 130 ορφανών αλλά και «Οργανισμός Ψυχαγωγίας και Υγείας του Παιδιού» (Μπαμπούνης, 2015: 71). Όλα αυτά, βέβαια, ως τον Αύγουστο του 1943 που ολοκληρώθηκε ο τρίμηνος κύκλος των σπουδών και η Ρ. Ιμβριώτη ανάλαβε να αξιολογήσει τους σπουδαστές και τις σπουδάστριες και να τους απονεμίσει τα διπλώματα και τα διοριστήριά τους (Σακελλαρόπουλος, 1984: 92-97), οι περισσότεροι/ες από τους/τις οποίους/ιες

πρόλαβαν να εργαστούν σε σχολεία της μεσο-ελάσσονος περιοχής (Μπαμπούνης, 2015: 71).

Προσπάθεια να καλυφθούν οι ίδιες ανάγκες αποτέλεσε και η ίδρυση ενός ακόμη Φροντιστηρίου στις πλαγιές των Πιερίων τον Ιούνιο του 1944. Η λειτουργία του εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α. και το Φροντιστήριο στεγάστηκε στο Δημοτικό σχολείο της Μέσης Μηλιάς, ενός μικρού ορεινού χωριού γύρω στα 20 χιλιόμετρα μακριά από την Κατερίνη. Εκεί ολοκληρώθηκαν δύο κύκλοι σπουδών, διάρκειας 4 εβδομάδων ο καθένας, ένας τον Ιούνιο και ένας τον Αύγουστο. Οι προερχόμενοι/ες από την Έδεσσα και τη Βέροια 40 σπουδαστές/στριες (20 ανά κύκλο σπουδών) παρακολούθησαν μαθήματα Γενικής και Ειδικής Διδακτικής, Ελληνικής Ιστορίας και Λογοτεχνίας καθώς και Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας, προτού αποφοιτήσουν και τοποθετηθούν σε κενές θέσεις των σχολείων της περιοχής (Σακελλαρόπουλος, 1984: 98-99). Την Ειδική Διδακτική και την εποπτεία των πρακτικών ασκήσεων σε αυτό το Φροντιστήριο είχε αναλάβει ο διευθυντής του Φροντιστηρίου Κ. Λουκόπουλος, ενώ σεμινάρια φιλολογίας και γλώσσας πραγματοποίησε ο Γιώργος Παπαγεωργίου, μετέπειτα καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας (Μπαμπούνης, 2015: 70).

Το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Θηβών, από την άλλη, είχε μικρότερη διάρκεια ζωής από τα υπόλοιπα, δηλαδή μόνο δύο από τους τρεις καλοκαιρινούς μήνες τού 1944 (Σακελλαρίου, 1984: 87-88). Είχε ιδρυθεί τον Ιούνιο του 1944, προτού καν εκδοθεί η επίσημη απόφαση της Π.Ε.Ε.Α. για τη συγκρότηση Φροντιστηρίων, ωστόσο, οι στόχοι του, όπως καταγράφονται στο καταστατικό του, δεν το διαφοροποιούν από τα άλλα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια (Σακελλαρίου, 1984: 56). Αντιθέτως, εκείνο που το διαφοροποιεί είναι το γεγονός ότι δεν ιδρύθηκε όπως τα υπόλοιπα σε κάποια από τις περιοχές της «Ελεύθερης Ελλάδας». Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί τόσο σε πανελλαδικό όσο και σε τοπικό επίπεδο (Μπουτσίνης, 1979: Β 1049) επέτρεψαν την ενεργοποίηση της τοπικής Εαμικής οργάνωσης και μιας - προφανώς ιδεολογικά προσκείμενης σ' αυτήν- αντιπροσωπείας γονέων που πιστώθηκαν τη δημιουργία του. Η προέλευση τού μαθητικού του δυναμικού, επίσης, είναι ένα ακόμη διαφοροποιητικό στοιχείο, καθώς, ενώ στα υπόλοιπα Φροντιστήρια τα άτομα που φοίτησαν προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή εδώ έχουμε αποκλειστικά και μόνο προσέλευση από την πρωτεύουσα της επαρχίας Θηβαΐδος ή έστω από τα κοντινά χωριά. Επίσης, ενώ κανονικά, σύμφωνα και με το άρθρο 3 της απόφασης της Π.Ε.Ε.Α., όλοι/ες οι σπουδαστές/στριες θα έπρεπε να ήταν «νέοι και νέες τελειόφοιτοι Γυμνασίου», ο περιορισμός αυτός εκ των πραγμάτων καταστρατηγήθηκε και τα μαθήματα τα παρακολούθησαν σπουδαστές ή ακόμη και απόφοιτοι του Μαρασλείου. Όσον αφορά, τέλος, στην αναλογία σπουδαστών-σπουδαστριών, τα κορίτσια, όπως συνέβαινε κι αλλού, πλεόναζαν. (Παλαιολογόπουλος, 1993: 69-70).

Κατά τα άλλα, και στο Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Θηβών οι σπουδαστές/στριες παρακολούθησαν τις παραδόσεις των μαθημάτων απαραίτητων για το έργο το οποίο θα καλούνταν στη συνέχεια να αναλάβουν. Έλαβαν, δηλαδή, γνώσεις Ελληνικής Ιστορίας (: από τον Μ. Παπαμελετίου), Λογοτεχνίας, Μαθηματικών και Φυσικής Αγωγής (: από τον Κ. Κρεμμυδά), Ειδικής Διδακτικής (: από τη Σ. Λεμονή-Αυγουλά), Οργάνωσης Θεάτρου και Κουκλοθεάτρου (: από τον Ν. Ακίλογλου¹⁰), ενώ τη διεξαγωγή των πρακτικών ασκήσεων είχε αναλάβει ο απόφοιτος της Μαρράσλειου, Κ.

¹⁰ Ο Ν. Ακίλογλου έπαιζε κουκλοθέατρο και ανήκε και στη συγγραφική ομάδα του περιοδικού της Ε.Π.Ο.Ν. «Τ' Αετόπουλα» (Σακελλαρίου, 1984: 51).

Χρήστου (Δημητρίου, 2019: 69). Επίσης, οι σπουδαστές/τριες εξασκήθηκαν και πρακτικά σε διάφορες διδακτικές ασκήσεις (: δειγματικές διδασκαλίες). Όλοι όσοι δίδαξαν τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα ήταν έμπειροι εκπαιδευτικοί από τους οργανικά ανήκοντες στα γυμνάσια της επαρχίας (Σακελλαρίου, 1984: 90), οι όποιοι, για ιδεολογικούς λόγους θέλησαν με τις γνώσεις τους να ενισχύσουν τον θεσμό. Δίδασκε ακόμη και ο Διευθυντής του ιδρύματος, ο Ν. Αυγουλάς, ένας παιδαγωγός με ικανή κατάρτιση που δεν καταγόταν από την περιοχή, αλλά έτυχε να βρίσκεται στη Βοιωτία καταδιωγμένος από τους Ιταλούς και Γερμανούς για την αντιστασιακή του δράση, για την οποία, μάλιστα, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου εξορίστηκε στην Ικαρία και τη Μακρόνησο (Μπαμπούνης, 2015: 70). Τελικά, σε αυτό το Φροντιστήριο, που στεγάστηκε στο κτήριο του Δημοτικού σχολείου Ερημοκάστρου (: σήμερα Θεσπιών), με δυσκολία ολοκληρώθηκε ένας κύκλος σπουδών. Λόγω του κλίματος της εποχής, τα μαθήματα δεν μπόρεσαν να επαναληφθούν. Ωστόσο, είχαν αποφοιτήσει αρκετά άτομα, ελάχιστοι από τους/τις αποφοίτους/ες, όμως, πρόλαβαν να ασκήσουν τα διδασκαλικά τους καθήκοντα, καθώς ο Εμφύλιος πόλεμος ήταν ήδη πολύ κοντά και, όταν τελικά ξεκίνησε, δεν τούς άφησε κανένα απολύτως περιθώριο (Μπουζάκης, 1986: 94).

Τέλος, Παιδαγωγικά Φροντιστήρια λειτούργησαν και στην Καστοριά με 76 σπουδαστές/στρίες, όλους/ες αποφοίτους/ες Γυμνασίου ή φοιτητές/τριες Πανεπιστημίου, καθώς και, τον Αύγουστο του 1944, στην επαρχία Κατερίνης, όπου τα μαθήματα παρακολούθησαν 18 απόφοιτοι Γυμνασίου (Δημητρίου, 2019: 70).

► ΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

Το ζήτημα της ανοικοδόμησης και της ανασυγκρότησης της χώρας ήταν καίριο από το καλοκαίρι του 1944, όταν η ήττα του Άξονα ήταν ήδη εμφανής. Ωστόσο, κατά τον Εμφύλιο που ακολούθησε (1946-1949), οι εκκενώσεις χωριών, οι βομβαρδισμοί, οι μετακινήσεις και οι στρατολογήσεις πολιτών σε συνδυασμό με τον ιδεολογικό διχασμό σε εθνικό επίπεδο προσέθεσαν πολλά επιπλέον δεινά στην ήδη τεράστια υλική καταστροφή της Κατοχής (Χαραλαμπίδης, 2012: 337). Και, καθώς ένα μέρος των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είχε απολυθεί λόγω των φρονημάτων του και ένα άλλο -υπακούοντας στην επίσημη κυβερνητική εντολή- είχε εγκαταλείψει τα σχολεία του και είχε μετακινηθεί στα αστικά κέντρα, το στοιχείο του προγραμματισμού δεν μπόρεσε να λειτουργήσει και η μαθησιακή διαδικασία εξελίχθηκε σε μέγα πρόβλημα, κυρίως στα μέρη που είχε επικρατήσει ο Δημοκρατικός Στρατός¹¹ (Παλαιολόγος, 1993: 11).

Ειδικότερα, στην Πελοπόννησο, όπου ο Δημοκρατικός Στρατός όχι μόνο έλεγχε ένα σημαντικό τμήμα τού ορεινού όγκου της αλλά είχε και εγκαταστήσει σε διάφορα μέρη διοικητικά όργανα (: Κοινοτικό Συμβούλιο, Λαϊκή Πολιτοφυλακή, ταχυδρομικές υπηρεσίες κτλ.), ο κίνδυνος να υποστούν τις συνέπειες του αναλφαριθμητισμού χιλιάδες παιδιά ήταν περισσότερο από ορατός (Παλαιολόγος, 1993: 12). Σε αυτό το πλαίσιο, δημιουργήθηκε το 1948 ένα ίδρυμα του τύπου των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων, το επονομαζόμενο «Λαϊκό Διδασκαλείο». Έδρα αυτού του Διδασκαλείου, που ο πολύς κόσμος το ονόμαζε «Ακαδημία», ήταν το χωριό Κοντοβάζαινα της Γορτυνίας, 70

¹¹ Ο Δημοκρατικός Στρατός ήταν ο ένοπλος στρατός που είχε δημιουργήσει το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.) κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) και αποτέλεσε τον στρατό της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, προτού ηττηθεί τον Αύγουστο του 1949. Ανακτήθηκε από Wikipedia.org

χιλιόμετρα περίπου μακριά από την Τρίπολη. Όμως, δεδομένου ότι οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού ήταν συνηθισμένες εκείνον τον καιρό, αναγκάστηκε κατά καιρούς να μετακινηθεί σε περισσότερο ή λιγότερο κοντινά χωριά, όπως ήταν η Βάχλια, το Μοναστηράκι, το Καλιάνι, το Σπαθάρι, ή Δόξα, το Βυζίκι ή η κωμόπολη Τρόπαια (Παλαιολόγος, 1993: 15).

Οι καθηγητές του Λαϊκού Διδασκαλείου, που έκαναν τις παραδόσεις Παιδαγωγικής και Διδακτικής αλλά και Ιστορίας, Ψυχολογίας, Τεχνικών, Ωδικής και Γυμναστικής ή είχαν την επίβλεψη της πρακτικής άσκησης των σπουδαστών και σπουδαστριών τουλάχιστον μια φορά για κάθε μάθημα, ήταν μόνιμοι ή έκτακτοι. Οι τελευταίοι είτε δίδαξαν για μικρό χρονικό διάστημα είτε έδωσαν διαλέξεις για συγκεκριμένα θέματα στα λεγόμενα «ελεύθερα φροντιστήρια». Διευθυντής του ιδρύματος ήταν ο Πάνος Γεωργόπουλος¹², γυμναστής και πτυχιούχος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας, και στο διδακτικό προσωπικό ανήκαν όλο το διάστημα της λειτουργίας του ο δάσκαλος Γιώργης Κολίντζας¹³, που δίδασκε Παιδαγωγική και Διδακτική, και η δασκάλα Γωγώ Μαντά-Παπαϊωάννου¹⁴. Έκτακτοι διδάσκοντες, από την άλλη, ήταν ο καθηγητής, Ανδρέας Μερκεκούλιας, και ο δημοσιογράφος Αντώνης Δημόπουλος, καθώς και όσοι ευκαιριακά έδιναν διαλέξεις. Όσο για το μαθητικό κοινό, ήταν νέοι και νέες που κατάγονταν κυρίως από τα χωριά της Αρκαδίας, στην πλειοψηφία τους/τις μαθητές/τριες των τελευταίων τάξεων ή απόφοιτοι Γυμνασίου αλλά και μεγαλύτεροι/ες που τούς ενθουσίαζε η ιδέα να διδάξουν σε παιδιά του Δημοτικού (Παλαιολόγος, 1993: 18-19).

Αυτό το ίδρυμα κάλυψε δύο διμηνιαίες περιόδους (Ιούνιος-Δεκέμβριος του 1948) και έπαψε να λειτουργεί στο τέλος του δεύτερου δεκαημέρου του Δεκεμβρίου, καθώς οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της κεντρικής κυβέρνησης πλήθηναν και θεωρήθηκε ασφαλέστερο για τους σπουδαστές και τις σπουδάστριες να επιστρέψουν στα σπίτια τους (Παλαιολόγος, 1993: 42).

► ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Όσα προηγήθηκαν μάς επιτρέπουν να διαπιστώσουμε τη σημαντικότητα της παρουσίας αυτών των «αυτοσχέδιων» παιδαγωγικών ιδρυμάτων της Εθνικής Αντίστασης, των «Κρυφών Σχολειών» της κατοχικής περιόδου (και όχι μόνον), όπως τα αποκαλεί ο Σ. Μπουζάκης (1986: 93). Και, σε κάθε περίπτωση, ασχέτως από τον περισσότερο ή λιγότερο βραχύ βίο τους που δεν ήταν παρά συνάρτηση των πολεμικών επιχειρήσεων στις περιοχές όπου είχαν την έδρα τους, μπορούμε να καταλάβουμε πόσο σημαντική ήταν η προσπάθειά τους να υποκαταστήσουν τη δραστηριότητα των κρατικών Ακαδημιών σε περιφερειακό επίπεδο, έστω κι αν απέβλεπαν παράλληλα στην άσκηση ιδεολογικής προπαγάνδας επηρεασμένης από τα σοβιετικά πρότυπα, όπως αναφέρει ο Α. Δημαράς (1998: νβ').

Μόνο και μόνο, λοιπόν, ότι επρόκειτο για ιδρύματα, όπου μια ομάδα εκπαιδευτικών με ελλειπείς λόγω των συνθηκών δυνατότητες και σχεδόν χωρίς

¹² Ο Γεωργακόπουλος ήταν από τους ελάχιστους που σώθηκαν σε ενέδρα που είχε στήσει ο κυβερνητικός στρατός στη βόρεια Πελοπόννησο (: στα Καρπινείικα Καλύβια) αλλά αυτοκτόνησε αργότερα στο σπίτι του, κυκλωμένος από τον ίδιο στρατό (Παλαιολογόπουλος, 1993: 42-43).

¹³ Ο Κολιντζάς συνελήφθη από τον κυβερνητικό στρατό κοντά στο χωριό Δρακοβούνι της Αρκαδίας, βασανίστηκε άγρια και εκτελέστηκε (Παλαιολογόπουλος, 1993: 43).

¹⁴ Η Γωγώ Μαντά-Παπαϊωάννου ήταν έγκυος όταν πιάστηκε μαζί με τον άνδρα της, τον δικηγόρο Γιώργη Παπαϊωάννου. Πέρασαν από στρατοδικείο, καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν (Παλαιολογόπουλος, 1993: 43).

καθόλου διδακτικά μέσα (βιβλία, εποπτικό υλικό κτλ.) αναλάμβαναν την εκπαίδευση νεαρών παιδιών, εργάζονταν και κατόρθωναν σε μικρό χρονικό διάστημα να δημιουργήσουν τους δασκάλους και τις δασκάλες που η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση για την ελληνική περιφέρεια τούς είχε πραγματικά ανάγκη, έχει τη σημασία του. Κι όλα αυτά, μ' ένα πρόγραμμα σπουδών, το οποίο, σε αντίθεση με εκείνο των κρατικών Ακαδημιών, δε βασιζόταν μόνο σε θεωρητικές γνώσεις αλλά κυρίως στα μαθήματα θα ήταν υποχρεωμένοι/ες οι εκπαιδευτικοί να παραδώσουν στη συνέχεια στο σχολείο τους (Χαρίτος, 1997: 193).

Επομένως, θα είχε ενδιαφέρον να μάθουμε κάτι παραπάνω για τη σχέση των πρωτοδιορισμένων αποφοίτων των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων της Αντίστασης με τους διορισμένους από την πολιτεία Επιθεωρητές Δημοτικής εκπαίδευσης που είχαν διατηρήσει τη θέση τους κατά την Κατοχή (Φίλος, 1984: 103-107) ή για την εντύπωσή αυτών των αποφοίτων από τα μαθήματα που παρακολούθησαν στη συνέχεια στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Ας ελπίσουμε, λοιπόν, ότι μια επόμενη εργασία θα έρθει να συμπληρώσει αυτά τα ιστορικά κενά.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Wyse, Th. (1871). *Impressions of Greece*. London: Hurst and Blackett.
- Αντωνίου, Δ. (1987). *Τα προγράμματα της μέσης εκπαίδευσης (1833–1929), Τόμος Α΄*. Αθήνα: ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ.
- Αντωνίου, Χ. Ηρ. (2002). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων δασκάλων (1828–2000)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γελαδάκη, Σ. (2000). Συμβολή στην εκπαιδευτική ιστορία της Βοιωτίας: 19ος αιώνας. *Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών*, Γ΄ (β΄), 673–688. Αθήνα.
- Δασκαλάκης, Α. (1968). *Κείμενα–πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης: Τα περί παιδείας, Τόμος Α΄*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Δημαράς, Α. (1990). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Τόμος Α΄*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημαράς, Α. (1998). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Τόμος Β΄*. Αθήνα: Εστία.
- Δημητρίου, Μ. (2019). *Λαϊκή παιδεία και εκπαίδευση (1941–1945)*. Αθήνα: ΕΚΠΑ, ΠΜΣ Ιστορία και Διδακτική της Ιστορίας.
- Επιτροπή Παιδείας της Ε.Δ.Α. (1966). *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Κανάκης, Ι. Ν. (1995). *Η εσωτερική οργάνωση και λειτουργία του νεοελληνικού δημοτικού σχολείου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Λάππας, Τ. (χ.χ.). *Ματοβαμμένες δάφνες της Ρούμελης: Αγώνες – θυσίες 1941–44*.
- Μπαμπούνης, Χ. (2015). Τα παιδαγωγικά φροντιστήρια στην «Ελεύθερη Ελλάδα» (1944). Στο *Πρακτικά ημερίδας: Τομές στην ελληνική εκπαίδευση. Τα χρόνια του πολέμου και της Κατοχής*. Αθήνα: 2ο Πρότυπο Πειραματικό ΓΕΛ Αθηνών.
- Μπουζάκης, Σ. (1986). *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821–1985): Εξαρτημένη ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουτσίνης, Γ. (1979). *Ιστορία της αντίστασης 1944–45, Τόμος Β΄*. Αθήνα: Άνω Τελεία.
- Παλαιολογόπουλος, Δ. (1993). *Το λαϊκό διδασκαλείο Πελοποννήσου*. Αθήνα: Νέα Σκέψη.
- Σακελλαρίου, Χ. (1984). *Η παιδεία στην αντίσταση*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Φίλος, Μ. Σ. (1984). *Το χρονικό ενός θεσμού: Διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150ετία (1832–1982)*. Αθήνα: Βιβλία για όλους.
- Χαραλαμπίδης, Μ. (2012). *Η εμπειρία της κατοχής και της αντίστασης στην Αθήνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χαρίτος, Χ. (2001). *Όψεις εκπαιδευτικής και τοπικής ιστορίας*. Βόλος: Επικαιρότητα.
Χασαπογιάννης, Ι. Ε. (2022). *Ο θεσμός των παιδαγωγικών ακαδημιών: Η Παιδαγωγική
Ακαδημία της Τρίπολης*. Ανακτήθηκε από
<https://pasithee.library.upatras.gr/culture/article/view/4330/4277>